

УДК 81'322.6:82-92

DOI: [https://doi.org/10.17721/um/54\(2024\).23-41](https://doi.org/10.17721/um/54(2024).23-41)

Олександр Стишов, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-6192-255X

e-mail: o.styshov@kubg.edu.ua

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Україна

РОЗМОВНІ НЕОЛОГІЗМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Вступ. Присвячено аналізу нових розмовних слів, що виникли та функціонують в українській мові XXI ст. Українська мова нині відзначається істотною динамікою на всіх її рівнях, а особливо на лексико-семантичному. Безперечно, цьому сприяють екстралінгвальні й інтралінгвальні чинники, що перебувають у постійній взаємодії та взаємодоповненні. Характерною особливістю названого періоду є те, що одним із важливих джерел поповнення лексико-семантичного ярусу української мови стали розмовні неологізми. Їхнє виникнення спричинене демократизацією та лібералізацією в українському соціумі аналізованого періоду, що істотно вплинули на мову, зокрема розширили межі її функціонування. Матеріалом для цієї студії слугували передусім нові розмовні слова, паспортизовані з усного розмовного мовлення, масмедійного й інтернетного дискурсів протягом 2000–2024 рр., а також частково давніші колоквіалізми, які не були зафіксовані українськими нормативними лексикографічними працями.

Методи. Використано як загальнонаукові методи – аналіз, синтез, дедукція, індукція, так і спеціальні лінгвістичні – описовий, спостереження, суцільної вибірки, порівняльний та інші.

Результати. Виявлено й розглянуто основні джерела походження нових розмовних слів. Головним продуцентом названих одиниць є власне живе розмовне мовлення, у якому повсякчас виникають неологізми. Також джерелами поповнення нових лексем виступають колишні соціальні діалектизми (жаргонізми й арготизми), розмовні чи орозмовлені запозичення, окремі авторські новотвори, деривовані під народну розмовність. Засвідчено, що найбільш активно поповнюють новий розмовний лексикон такі види жаргонізмів: військові, соціолектизми зі сфери інформатики й комп'ютеризації, із автомобільного жаргону, із молодіжного

соціолекту. Виділено та проаналізовано тематичні групи розмовних неологізмів. Найбільшу з них становлять назви осіб. Домінування цієї групи зумовлено потужною дією антропоцентричної тенденції в українській мові XXI ст. Варто акцентувати, що саме в аналізований період серед номенів на позначення осіб надзвичайно активізувалося творення різноманітних фемінативів (можна навіть назвати цей феномен “фемінативним бумом”). Засвідчено, що з-поміж них значну частину становлять нові розмовні одиниці. Здебільшого вони є назвами професій, певного роду занять, діяльності, соціального статусу та ін. й утворюються за допомогою продуктивних суфіксів -к(а), -ин(я), -иц(я), -ес(а). Також виявлено ще ряд тематичних груп: військова сфера, медицина й охорона здоров'я, одиниці на позначення реалій і понять у галузі освіти й науки, побутові номінації, назви дій і процесів, номінації різних ознак і якостей. Уведено до наукового обігу чималі масив нових розмовних некодифікованих слів (понад 200 одиниць).

Висновки. *Розмовні неологізми істотно поповнюють лексико-семантичну систему української мови XXI ст., особливо збагачуючи її емоційно-експресивні, образні, характеризувальні засоби. Виявлено, що основними джерелами колоквіальних неологізмів є власне живе розмовне мовлення, колишні соціальні діалектизми (жаргонізми й арготизми), розмовні чи орозмовлені запозичення, окремі авторські слова, створені під народну розмовність. Виділено основні тематичні групи досліджуваних одиниць – назви осіб, військова сфера, медицина й охорона здоров'я, одиниці на позначення реалій і понять у галузі освіти й науки, побутові номінації, назви дій і процесів, номінації різних ознак і якостей.*

Ключові слова: *мова, семантика, нові розмовні слова, неологізм, джерело, тематичні групи, тенденція, комунікація, дискурс.*

Вступ

Сучасна українська мова, як і інші живі мови, увесь час перебуває в розвитку, є відкритою системою, а тому з року в рік її словниковий склад збагачується й урізноманітнюється. Традиційно найбільшою динамікою відзначається саме її лексико-семантичний рівень, який зазнає істотних змін. Цьому сприяють екстра- й інтралінгвальні чинники, що перебувають у постійній взаємодії. Одним із джерел поповнення лексико-семантичного рівня української мови протягом усього періоду

її розвитку були й залишаються розмовні слова. Адже загальновідомо, що нова українська літературна мова сформувалася не на книжній, а на народно-розмовній основі. Саме демократизація та лібералізація в українському соціумі останніх десятиріч істотно вплинули на мову, зокрема розширили межі її функціонування, сприяли все більшій її колоквіалізації. Розмовний стиль із його потужним експресивним і емоційно-оцінним лексичним і фразеологічним потенціалом нині відчутно впливає на інші функційні різновиди мови. Це приводить до “зменшення стильової відстані між усно-розмовною і книжно-писемною сферами її функціонування” [Тараненко, 2002, с. 33].

Найважливішими завданнями мовознавства було й залишається всебічне студювання особливостей розвитку, функціонування й збагачення лексики сучасних мов різними одиницями. Розмовні слова постійно перебувають у полі зору українських лінгвістів. Їхні особливості свого часу досліджували Л. Булаховський, В. Ващенко, М. Жовтобрюх, І. Білодід, Д. Баранник, П. Дудик, В. Русанівський, М. Пилинський, С. Головащук, В. Чабаненко та ін., а нині також вивчають С. Єрмоленко, О. Тараненко, Л. Шевченко, Л. Ставицька, В. Грещук, С. Бибик, Л. Струганець, А. Нелюба, М. Навальна, Н. Кодратенко, Т. Космеда, Ф. Бацевич, Ю. Зацний, Т. Левченко, Г. Онуфрієнко, М. Лесюк, В. Христенко, Б. Коваленко, Г. Віняр, Т. Ткаченко, І. Соболева, М. Цуркан, Ж. Горіна, Н. Поліщук, Л. Стовбур, М. Денисенко та багато ін. У зарубіжній лінгвістиці названу проблематику розглядали у своїх працях Ф. Вуд, Г. Вентворт, С. Флекснер, І. Онгайзер, К. Вашакова, Г. Ядацька, Г. Марчанд та ін. Проте нові розмовні слова постійно виникають у сучасній українській загальнонародній мові, а тому потребують належного витлумачення, фіксації та ґрунтовних студій, які матимуть як теоретичне, так і практичне значення. Це й визначає *актуальність* статті.

Мета статті – дослідити основні процеси й тенденції у продукуванні нових розмовних слів в українській мові ХХІ ст., зумовила постановку таких завдань: 1) виявити основні джерела походження цих одиниць; 2) проаналізувати тематичні групи

розмовних неологізмів; 3) увести до наукового обігу нові розмовні некодифіковані слова.

Матеріалом для цієї студії слугували передусім нові розмовні слова, що виникли в ХХІ ст., а також частково давніші колоквіалізми, які, на жаль, не зафіксовані українськими лексикографічними працями. Зібрано й залучено для аналізу понад 200 слів, задокументованих нами з усного мовлення, масмедійного дискурсу (газети “Українська правда”, “Україна молода”, “Gazeta.ua”; журнал “Український тиждень”; радіопередачі “Українське радіо”, “Голос Америки”; телеканали “5 телеканал”, “24 телеканал”, <https://espresso.tv>), інтернетного дискурсу (ukr.net, www.unian.ua, svit.org.ua, <https://charter97.org/news>, <https://cpc.com.ua>, <https://dn.depo.ua>, <https://ampcar.com>, [UkrFootball](http://UkrFootball.com), www.facebook.com та ін.) протягом 2000–2024 років.

Методи

У запропонованій статті використано ряд методів і прийомів. Традиційно в цій розвідці ми послуговувалися такими загальнонауковими методами, як: *аналіз*, *синтез*, *дедукція*, *індукція*, що уможливили теоретичні узагальнення і структурування досліджуваного матеріалу. Серед спеціальних методів і прийомів застосовано *отисовий* – для докладного аналізу й інвентаризації і класифікації зібраного корпусу фактичного матеріалу, вияву тенденцій розвитку розмовної лексики в сучасній українській мові; *метод спостереження* та *метод суцільної вибірки* – із метою виявлення розмовних неолексем у вищеназваних дискурсах; *компонентний аналіз* – для чіткого визначення семантики й аналізу значень досліджуваних слів; *контекстний аналіз* дав змогу безпосередньо визначати умови текстового використання мовної одиниці, *порівняльний* – для визначення сукупності диференційних ознак, що послуговували основою розмежування розмовних неологізмів і інших лексичних одиниць, зафіксованих в українській мові ХХІ ст.; *контекстуально-семантичний* і *функційний аналіз* – із метою з’ясування комунікативно-прагматичних і стилістичних ознак нових колоквіальних номінацій, а також частково використано *прийом*

кількісних підрахунків – для визначення квантитативного складу лексичних одиниць у кожній тематичній групі та з метою встановлення відсоткового співвідношення досліджуваних мовних одиниць.

Результати

Виявлено як загальномовні, так і оказіональні розмовні неологізми. Але останні зустрічаються значно рідше та створені авторами передусім під розмовність. Нові колоквіальні одиниці насамперед активно продукуються й функціонують у розмовно-побутовому стилі. Засвідчено, що характерною особливістю масмедійного дискурсу кінця ХХ – початку ХХІ ст. порівняно з радянською добою є більш інтенсивна дифузія розмовних слів. Аналізовані одиниці в названий період також активніше використовують автори в інтернет-дискусі.

Активізація творення та вживання нових розмовних слів у сучасній українській мові передусім зумовлена дією потужної тенденції автохтонізації (націоналізації, етнізації), яка протистоїть глобалізаційним інтенціям. Названа тенденція характеризується як відродженням у рідній мові національних самобутніх рис (питомих мовних явищ та одиниць), так і продукуванням нових слів, урахувуючи структурні, семантичні, стилістичні й інші особливості української мови. Автохтонізація включає в себе (поряд із іншими) ще одну тенденцію, що в останні десятиліття “набирає обертів”, – “орозмовлення”, яка протистоїть “окнижненню”, зокрема навалі іншомовних слів. Корпус зібраного матеріалу та його аналіз засвідчив, що серед нових розмовних слів зі стилістичного погляду переважають негативно оцінні одиниці, а нейтральні й позитивно марковані зустрічаються рідше. Вважаємо, що це цілком закономірно, оскільки розмовні неологізми передусім виникають у живому мовленні українців як важливий стилістичний засіб емоційної та смислової виразності. Для них також характерний лаконізм, влучність і дотепність, нерідко вони виконують функцію оцінки й характеристики осіб, явищ, реалій та ін. Аналізовані одиниці засвідчують, що українці вміють займатися креативом, тобто створювати вдалий мовний продукт.

З'ясовано, що нові розмовні слова різні за джерелами походження. Зібраний і опрацьований фактичний матеріал дав змогу виділити кілька груп.

1. Власне розмовні, створені українцями в живому мовленні як результат їхньої креативної діяльності. Так, буквально в останні роки, коли було запроваджено в Україні посаду *сімейний лікар* ‘фахівець, який отримав спеціалізовану багатoproфільну підготовку з надання первинної медико-санітарної допомоги членам родини будь-якого віку й статі’, кмітливі мовці створили способом універбації нові місткі одиниці – *сімейник* і *сімейниця*. Порівняймо в контексті: *Сімейник призначив мені аналізи крові та сечі* (усне мовлення); *Сьогодні була в сімейниці та взяла направлення до хірурга* (усне мовлення). Їдемо в маршрутці № 316 по Києву й чуємо, як одна жінка говорить водієві: “*Ви зупинитесь мені біля собачки?*”. Тобто в народному мовленні виникла така назва цвинтаря для собак. Нерідко важливу роль у процесах продукування нових розмовних слів відіграють певні асоціації, а також фонові знання учасників комунікації. Так, мовці, спираючись на семантику кодифікованої лексеми *жабник* зневажл. ‘прізвисько людини, яка бовтається або плаває у неглибокій воді, де багато жаб’ [Словник української мови] і ‘той, хто плаває, бовтається на мілководді’ [Жайворонок, 2012, с. 279], а також відомого фразеологізму [*старій*] *жабі по коліна* ‘неглибоко, мілко’ [Словник української мови], створили колоквиальний неологізм *жабник* ‘невеликий і неглибокий басейн для дітей’. На нашу думку, появі названої нової одиниці сприяло розширення сем ‘неглибока вода, мілководдя’ до утворення нового значення. Порівняймо в контексті: – *Я вже не малявка, а тому не хочу плавати в цьому жабнику!* (усне мовлення). У розмовно-побутовому стилі функціонує ще й синонімічна назва – *жаб’ятник*. Наприклад: – *Дитя не застудиться в жаб’ятнику, бо там вода добре прогрілася* (усне мовлення). Переконливими ілюстраціями також слугують слова, зафіксовані нами в новітньому розмовному дискурсі, на зразок: *навучиха* ‘жінка, яка плете маскувальні сітки’; *поминалка* ‘найдешевша горілка’; *злизатися* ‘швидко знайти спільну мову,

зблизитися’; *блеховоз* ‘бездомний кіт або собака’ та ін. Наприклад, у контексті: *Наталя й Інна нещодавно познайомилися та вже злизалися* (усне мовлення); *Найдешевша горілка, яку можна придбати в магазинах окупованого Донецька, це “Зернова” за 125 рублів (близько 40 грн) за пів літра. Через низьку якість та ціни місцеві прозвали її “поминалкою”*. (<https://dn.depo.ua> Головна>Донбас); *Щоб захиститися від бродячих собак (блеховозів), мої друзі почали запасатися газовими балончиками* (усне мовлення).

2. Колишні соціальні діалектизми, зокрема одиниці з різних жаргонів, що становлять досить значну за обсягом групу. Усі ми є свідками того, як нині названі слова активно проникають передусім у розмовне побутове мовлення, а звідти – у масмедіа та художню літературу. Хоча варто відзначити, що різноманітні жаргонізми й так є органічними некодифікованими одиницями у структурі розмовного стилю української мови.

Найбільше зафіксовано колишніх військових соціолектизмів, що проникли в розмовне мовлення та нині надзвичайно активно функціонують у ньому й відомі більшості громадян України. Цьому сприяє надзвичайно потужний екстралінгвальний чинник – російсько-українська війна, а також “розкручування” названих одиниць у різноманітних масмедіа – перебування їх “на слуху”. Наприклад: *приліт* ‘влучання ворожої ракети, бомби чи снаряда в що-небудь’; *нуль, нулівка / нульовка* ‘перша лінія розмежування в зоні бойових дій’; *розтяжка* ‘тонкий малопомітний шнур, дріт чи волосінь, що використовують для приєднання до вибухового пристрою – гранати, міни, бомби тощо; вибуховий пристрій’; *контрач* ‘особа, яка служить у війську за контрактом’ та ін. Пор.: *Розтяжка не завжди натягнута, може і вільно висіти, чи бути приєднана до якогось рухомого предмета – дверей, вікна, кришки, колеса, гілки, зброї тощо*. ([www.facebook.com](http://www.facebook.com/backandalive)>[backandalive](https://www.facebook.com/backandalive/posts)>posts); *Це контрач повертається з передка у відпустку на десять днів* (усне мовлення). Із-поміж аналізованих одиниць засвідчено негативно оцінні утворення антропоцентричного реєстру, які з образливою точністю, дотепністю й оригінальністю характеризують ворогів: *свинособаки*

‘екзотним і інтернет-мем, що вживається стосовно обмежених і озлоблених росіян’; *орки* ‘наджорстокі російські окупанти, які гвалтують, катують і вбивають людей в Україні’; *ватники / вата / ватани* ‘люмпенізовані промосковські бойовики; росіяни й українські запроданці, чия соціально-політична позиція суттєво спотворена внаслідок перманентного впливу спочатку радянської, а згодом російської пропаганди’ та ін. Порівняймо: – *У нас [в Україні] люди для визначення окупантів дуже люблять вживати такі слова: орки, ватники, свинобаки, рашисти, русня* (<https://cpc.com.ua/articles>). Названі метафоричні перенесення полягають у намаганні мовця прирівняти своїх опонентів до тварин, вигаданих персонажів або предметів [Кирилюк, 2023, с. 21]. Відомо, що наведене вище слово *орки* походить із фантастичних, переважно фентезійних творів, у яких вони зображені як злі та кремезні варвари зі звірячими рисами обличчя, які поводять себе жахливо.

XXI століття – це доба інформаційного суспільства, бурхливого розвитку комп’ютерних технологій, інформатики, телефонії під потужним впливом науково-технічного прогресу. Закономірно, що жаргонізми зі сфери інформатики й комп’ютеризації проникли в розмовний дискурс, оскільки інтенсивно функціонують в українському лінгвосоціумі, а тому знайомі багатьом мовцям: *лайкати, юзати, глючити, проц* ‘процесор’ тощо. Чимало з них стали відомими широкому загалу, а тому вже варто закріпити їх у тлумачних лексикографічних працях. Це стосується одиниць, що набули статусу загальноновживаних (особливо у процесі останніх подій – карантин через розповсюдження коронавірусної інфекції COVID-19, дистанційна робота й навчання): *онлайн, офлайн, сканувати, хештеговий* та ін. Хоча деякі з них ще не втратили конотацію розмовності: *скачувати, антивіруска* ‘антивірусна програма, що виявляє вірус у пам’яті комп’ютера й нейтралізує його дію’; *аватарка* ‘головне фото користувача у соціальних мережах і на різних сайтах’, *оперативка* ‘оперативна пам’ять’; *бан* ‘1) обмеження доступу користувача до певного сайту; 2) заборона’ тощо. Наприклад: *Українське походження Юрка*

надихнуло пропагандистів на спробу водночас скомпрометувати та використати українців, на ходу привласнивши трагедію. Підозрілі акаунти з порожніми **аватарками** задріботили повідомленнями російською або й ламаною українською (Український тиждень, 05.02.2021).

Автомобільний жаргон досить поширений в українському соціумі, адже численною є спільнота його носіїв – власників автомобілів, а також осіб, професія яких пов’язана із транспортом (водії, слюсарі, інженери, диспетчери, керівники автопідприємств та ін.). Цей соціолект є досить динамічним, оскільки нові одиниці виникають постійно, що нерідко зумовлено науково-технічним прогресом, зокрема створенням нових видів автомобілів і вдосконаленням відомих. Вони порівняно швидко проникають у розмовне мовлення. Так, нині під час комунікації від українців можемо почути: *електричка* ‘електромобіль’; *люстра* ‘проблискові маячки різних кольорів, встановлені на даху автомобіля’; *гризса* ‘пошкодження на шині, що випирає’; *шахіст* ‘водій, який переміщається з ряду в ряд і маневрує для обгону інших автомобілів’. Порівняймо: *З самого початку появи перших електромобілів в Україні, суспільство розділилося на два табори – перші кажуть, що електричні авто вигідніше машин з ДВЗ, а другі – говорять про те, що економічність “електричок” є досить спірним питанням* (<https://ampcar.com/yaqa...>); *Шоу-кар із позашияховими шинами, лебідкою, світлодіодною “люстрою” і рейлінгами на даху дебютує на Пекінському автосалоні, що стартує 25 квітня* (UKR.NET>Новини Авто). Вважаємо, що деякі з аналізованих лексем мають бути кодифікованими, оскільки вже активно функціонують у сучасній українській мові (на зразок: *автомат* ‘автоматична коробка передач’; *механіка* ‘механічна коробка передач’), а окремі з них уже зафіксовано в сучасних словниках (*перевзувати* 3. що, перен., розм. Міняти покриття коліс автомобілів та інших самохідних машин [Словник української мови]; *підрізати* 5. кого, що, перен., розм. Раптово перегороджувати рух кому-, чому-небудь під час їзди [Словник української мови]). Наприклад: *Або наполегливо шукайте свій*

“щасливий квиток” – машину, “автомат” якої не так давно пройшов капітальний ремонт (РБК-Україна|Новини|Суспільство).

Також розмовні неологізми поповнюються шляхом дифузії деяких соціолектизмів із молодіжного жаргону (*презентуха* ‘презентація’; *вангувати* ‘передбачати’; *задрот* ‘особа, яка є фанатиком комп’ютерних ігор’), наркоманського (*закладка* ‘вид схованки (у наркоманів)’; *колеса* ‘наркотики в пігулках’), журналістського (*джинса* ‘замовлена, проплачена стаття, що містить компромат або рекламу’; *темник* ‘таємна вказівка керівництву ЗМІ щодо того, як треба висвітлювати в новинах політичні події’) та ін.

Засвідчено, що в останні десятиріччя підсистему розмовної лексики збагачує ще один різновид соціальних діалектизмів – арготизми. Хоч відомо, що арго є специфічною мовою закритої суспільної групи осіб, проте нині, у зв’язку із криміналізацією, деякі з названих одиниць активно функціонують у різних дискурсах, зокрема й у розмовному. Ілюстраціями слугують слова, на зразок: *віджимати* ‘силою відбирати що-небудь у когось’, *заішквар* ‘ганебний табуйований вчинок, сором; щось ганебне, принизливе’, *дерібанник* ‘той, хто здійснює незаконний поділ, привласнення земель, майна, коштів і т. ін.’, *понтовод* ‘той, хто вихваляється; ошуканець’ та ін. Порівняймо: [Футболіст Максим Левцицький:] *Вся Європа бачила мій заішквар в прайм-тайм, після чого мене посадили [на лавку] на декілька матчів. А це якраз після того, як я підновився від травми (UkrFootball|Ексклюзив); – Чому найвище керівництво країни покриває обласних дерібанників?* (усне мовлення).

3. Розмовні чи орозмовлені запозичення, а також похідні від таких твірних основ або кальки як їхній різновид. Передусім виявлено нові іншомовні входження безпосередньо з російської мови: *кузьмичі* ‘російські обивателі чоловічої статі’; *ваньки* ‘російські військові’; *семиділуха* ‘особа, яка одночасно робить кілька справ або хапається за все, не доводячи жодного діла до завершення’ (пор. рос. *семиделуха*); *сарафанка* ‘найстаріший спосіб усного обміну інформацією та безкоштовної реклами’ й ін. Цікаво, що останнє з названих слів походить від фразеологізму

сарафанне радіо й утворене універбацією. Порівняймо в контексті: [Марк Фейгін] *Я вважаю, що є кілька резервів для силового варіанту [в Російській Федерації]. У першого, мені здається, є якась перспектива, це величезна маса мобілізованих людей. Не якихось абстрактних людей, а ось тих самих російських обивателів, яких називають “кузьмичі” у пропагандистському плані. Це російський мужичок, ось такий який він є, раптом опиняється в абсолютно протиприродних для себе умовах. Йому здавалося, що вони природні, що це як рибалка або футбол, а з’ясувалося, що там ціна дуже велика за участь, “квиток” дорогий... У результаті вони отримують зброю. Люди, незадоволені своїм становищем, тому що їх відправили помирати, поступово це відчуття до них приходить* (www.unian.ua>Війна); *Черезтинне радіо (“сарафанка”), до речі, один з неоціненних способів реклами, хоча і неконтрольований (ДОУ>forums>topic). Також засвідчено окремі кальки й напівкальки розмовного характеру з англіцизмів. Так, напр., було утворено калькуванням слово мордокнига / мордокнижка в результаті вільного й грубого перекладу назви соціальної мережі “Facebook” (від англ. face – обличчя і book – книга). Воно має жартівливо-знижену маркованість і спочатку функціонувало тільки в жаргонному мовленні комп’ютерників, а згодом його підхопив і використовує в розмовному дискурсі широкий загал. Наприклад: Вітаємо громаду мордокнижки з неділею, а особливо усіх мисливців на “Перуновий вогнеціт” (www.facebook.com>klamra>posts). Зафіксовано й напівкальки, зокрема дахолаз ‘той, хто лазить по дахах або по висотних об’єктах’ (із англ. roofer від roof – дах, покрівля); плитоноска (від англ. platecarrier – носій пластини) ‘легкий бронезилет, який дає змогу зберігати максимальну мобільність бійця’. Порівняймо: “Потрапити на дах у спальному районі неважко, а от в центрі Львова – вже цікавіше”, – розповідає львівський дахолаз Олександр Королевич... (svit.org.ua>руфер); Тому варто знати деякі базові речі. Зокрема розуміти, чим відрізняються бронезилет і плитоноска (Українське радіо, 05.06.2023).*

4. Окремі авторські новотвори, вдало виплекані письменниками, кореспондентами, коментаторами, медіаторами та ін. під народну

розмовність, також є джерелом поповнення аналізованих слів: *ковідіотизм, локдець, путіноскот, путінобидло, кацапидло, депутакало, бедламент, віршодерка* та ін. Порівняймо: *Психотерапія для народу, або Скільки коштує громадам “коронадурість”?* (“Українська правда”, 27.05.2020); *А кацапидли ніяк не могли вгамуватися* (В. Шкляр); *Найсмішніше, що відповідно до Конституції цей “бедламент” навіть не може скликати сесію лише за Указом президента* (<https://charter97.org/news/comments>). Як бачимо, переважна більшість таких утворень є негативно оцінними, зокрема й вульгарними. Вони відбивають події останніх років, а також оцінку і ставлення суспільства до їхніх учасників.

Варто виділити й розглянути тематичні групи нових розмовних слів. Виявлено, що вони неоднакові за кількісними та якісними параметрами, функційною активністю, структурно-семантичним, стилістичними й іншими особливостями. Зібраний фактичний матеріал засвідчує, що серед названих груп найбільшими є ряд об’єднань.

1. Назви осіб. Домінування таких номенів у сучасній українській мові пов’язано з активізацією антропоцентричної тенденції. “У лінгвістиці цей принцип застосовується при дослідженні мови як продукту людської діяльності, призначеного для потреб людини посередника спілкування, засобу зберігання її досвіду, знань, культури” [Селіванова, 2006, с. 32]. В аналізованій період спостерігаємо інтенсивне творення фемінативів (можна казати “фемінативний бум”), серед яких значну частину становлять нові розмовні одиниці. Здебільшого вони є назвами професій, певного роду занять, діяльності чи соціального статусу та ін. та утворюються за допомогою продуктивних суфіксів *-к(а), -ин(я), -иц(я), -ес(а)*: *вогнеборка, командувачка, розігрувачка, астрологиня, кінологиня, гінекологиня, комп’ютерниця, догравальниця, добровільця, пілотеса, адвокатеса, гастрогідеса* та ін. Порівняймо: *Нова командувачка збройних сил США: Росія є однією з найбільших загроз* (Голос Америки, 15.05.2016); *Комп’ютерниця своїм життєвим прикладом з успіхом довела, що жінки нічим не поступають чоловікам*

в питаннях інтелекту та розуму, просто потрібно дати їм можливість навчатися, реалізовувати свої цілі і плани (jobs.ua...)> Все про роботу>Гороскоп професій); Вікторія вже чотири роки керує літаком. На неї досі кидають здивовані погляди, коли розповідає про місце роботи. Проте знайомі вже знають, як слід називати посаду Вікторії – **пілотеса** (5 телеканал, 13.09.2020). Щодо стилістичного й жанрового вживання фемінативів український лінгвіст О. Тараненко слушно зауважує на переважному їхньому функціонуванні у ЗМІ, перекладній літературі, кінопродукції (як і раніше – у розмовній мові), водночас як в офіційно-діловому та науковому стилі переважають форми чоловічого роду (із вказівкою в разі потреби на стать) [Тараненко, 2005, с. 23]. Однак варто зауважити, що нерідко розмовна конотація в аналізованих неологізмах фігурує на етапі їхнього виникнення й початкового функціонування, хоча з часом у деяких одиницях вона може стиратися. Так, наприклад, це спостерігалось у словах на зразок: *продавчиня, футболістка, хокеїстка, бомбардирка, модераторка* й ін.

Розмовні назви чоловічої статі, зокрема, якщо порівнювати із фемінативами, виникають дещо рідше. Проте корпус досліджуваних одиниць також є досить значним і постійно поповнюється: *рашик, лайкун, автомобійник, догравальник, схематозник* та ін. Характерно, що більшість таких колоквалізмів стилістично марковані. Виявлено, що серед них переважають негативно оцінні утворення, які характеризують осіб, виражають ставлення до них, на зразок: *главнюк* ‘керівник, очільник’, *конкурюга* ‘конкурент’, *поспішака* ‘той, хто занадто квапиться’, *паркун* ‘нетямущий паркувальник автомобіля’, *дріmun* ‘особа, яка весь час дрімає’ та ін. Порівняймо: *Поспішака на Мерсі так квапився, що забув про “права”, “страховку”, правила руху й здоровий глузд* (<https://www.unian.ua/video/incidents>97658...>); *“Ми намагаємося відрегулювати рух та евакуювати “паркунів”, щоб відновити заплановану схему руху <...>”, – зауважив Тонконогий* (Gazeta.ua, 07.10.2019); *– Іди геть, конкурюго! Не завжай торгувати* (усне мовлення).

2. Військова сфера. Зібраний і опрацьований матеріал засвідчує, що кількість розмовних новотворів помітно збільшилася в період російсько-української війни. Адже саме в такій соціально-політичній ситуації зростає потреба користувачів мови шукати нові способи називання, характеристики й засоби самовираження. Це й номінації осіб, які беруть участь у військовому протистоянні (*ваньки / ванюшки, кокошиники* ‘російські військові’, *орки, чмобик / чмобік, окупантка, гауляйтерка* ‘псевдопосадовиця, яка очолює захоплену російською федерацією адміністративно-територіальну одиницю в Україні’, *тероборонівка*), і певних реалій (*коптер* ‘гелікоптер’, *бронік, розтяжка, фосфор* ‘фосфорні боеприпаси’), і дій (*двохсотити, задвохсотити* (у значенні ‘вбити ворога’), *затрьохсотити* (у значенні ‘поранити ворога’), і окремих процесів (*могилізація* ‘позбавлене будь-якого сенсу знищення чоловічого населення країни-агресорки’) та ін. Порівняймо: *Путін із “чмобіками”, росіяни “встали с колен” – мему тижня (заголовок статті)* (Gazeta.ua, 01.10.2022); *У тимчасово окупованому Запоріжжі гауляйтерка Кирилівки колаборантка Катерина Уманець запровадила данину для місцевого населення* (24 телеканал, 15.06.2022); *“Ситуація складніше, ніж в Бахмуті”: 3-тя ОШБр каже, що Росія застосовує фосфор в Авдіївці* (<https://espresso.tv/viyna-z-rosiyeyu-situatsiya-skladnis...>).

3. Медицина й охорона здоров’я. Екстралінгвальний чинник, зокрема хвороба COVID-19, яка охопила весь світ, була потужним рушієм, що сприяв творенню маси розмовних неологізмів: *ковідка* ‘хвора на COVID-19’, *ковідниця* ‘хвора на COVID-19 особа жіночої статі’, *коронапофігіст* ‘той, хто ігнорує коронавірус’, *антивакс* (скорочення від *антивакцинатор*) ‘людина, яка не бажає вакцинуватися від коронавірусу’, *коронадурість*, *мамкувати* ‘не виконувати простих дій для збереження власного життя від COVID-19’, *намордник* зневажл. або жарт. ‘захисна маска’ та ін.: *Психотерапія для народу, або Скільки коштує громадам “коронадурість”?* (Українська правда, 27.05.2020); *А право не носити “намордник” стало чи не основним девізом організацій, які заперечують існування*

пандемії, нівелюють небезпеку COVID-19 та впевнені, що його вигадали для чіпування людей (Українська правда, 19.01.2021).

4. Одиниці на позначення реалій і понять у галузі освіти й науки. Останніми роками саме в навчальних і наукових закладах виникли й активно функціонують нові розмовні слова на зразок: *завушник* ‘студент-заочник’, *прикладник* ‘студент, який опанує прикладні дисципліни (лінгвістику, математику тощо)’, *системник* ‘студент, який опанує дисципліну системний аналіз’, *двістібальник* ‘той, хто набрав максимально можливі 200 балів під час складання ЗНО або національного мультипредметного тесту’, *скороченець* ‘той, хто навчається за скороченою програмою (якого після коледжу прийняли до вишу на 2-й або 3-й курс)’, *універок / універ* ‘університет’, *очка* ‘очне навчання’, *заочка* ‘заочне навчання’, *дисер* ‘дисертація’, *захищантка* ‘особа жіночої статі, яка захищає дисертацію’ та ін. Порівняймо: “*Прикладники*” і “*системники*” факультету математики та цифрових технологій УжНУ мають можливість здобути дипломи магістрів одразу двох вишів (заголовок статті) (www.uzhnu.edu.ua/news/cat/mdt); *Повертався вчора із універку, зайшов до аптеки купити ліки, але не вийшло – величезна черга* (усне мовлення).

5. Побут. Він є саме тим середовищем, у якому інтенсивно народжуються та вживаються розмовні неологізми. Так, поки що словники не фіксують одиниць на кшталт: *шльопки* ‘легкі домашні черевики, переважно без каблуків’, *млинок* ‘вентилятор’, *горіляка* згруб. ‘горілка’, *дуйчик* ‘невеликий малопотужний обігрівач’, *сільгоспнапій* ‘самогон’, *тисячка* ‘одна тисяча певних грошових одиниць’, *никалка* ‘сховок’, *гарбузьячка* ‘гарбузова каша’, *булонька* ‘невелика булочка’ тощо. Порівняймо: *Цілую ваші ноги... у “шльопках” за 24 тисячі* (заголовок статті) (Україна молода, 19.06.2004); *Раді представити вам смачненькі, пухкенькі та ароматні булоньки* (<https://hlib.cv.ua/buns>).

6. Назви дій і процесів. В останні роки засвідчено такі нові розмовні вербати: *затрофеювати, наволонтерити, селфити,*

підсмажувати ‘нищити ворогів або їхню зброю, техніку вогнем’, *вариводствувати*, *кнопкодавати* та ін. Наприклад: *Харківські гвардійці показали, як “підсмажили” ворожу техніку* (<https://www.ukr.net/video>). Характерна особливість аналізованого періоду – зростання чисельності відонімних дієслів: *кімити*, *кадирити*, *закобзонити*, *відірпініти*, *зачонгарити*, *начорнобаїти*, *твітити* та ін. Порівняймо: *За минулу добу ЗСУ вдалося заkobзонити майже 900 окупантів та 2 коштовні системи ППО* (PRAVDA.IF.UA: *Новини твого міста* Facebook).

7. Номінації різних ознак і якостей: *нов’ячий* ‘новісінький’, *добрезнаий* ‘дуже добрий, смачний’, *шикардосний* ‘чудовий, шикарний’, *гарніоній* ‘надзвичайно гарний’ тощо. Порівняймо: *Синячки з Херсона, шикардосний помідор, картопелька для роботящих рук: як продавці рекламують товар (заголовок статті)* (Gazeta.ua, 24.06.2021).

Дискусія і висновки

У цьому дослідженні ми не погоджуємося із твердженням деяких лінгвістів, що всі розмовні одиниці – це групи слів, які входять до складу літературної мови, не порушуючи її норм. Уважаємо, що серед нових розмовних слів варто виділити як нормативні одиниці, так і ненормативні. Висновковуємо, що нові розмовні слова істотно поповнюють лексико-семантичну систему сучасної української мови, особливо збагачуючи її емоційно-експресивні, образні, характеризувальні засоби.

Виявлено основні джерела походження колоквіальних неологізмів – власне живе розмовне мовлення, колишні соціальні діалектизми (жаргонізми й арготизми), розмовні чи орозмовлені запозичення, окремі авторські слова, створені під народну розмовність. Виділено основні тематичні групи досліджуваних одиниць – назви осіб, військова сфера, медицина й охорона здоров’я, одиниці на позначення реалій і понять у галузі освіти й науки, побутові номінації, назви дій і процесів, номінації різних ознак і якостей.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у функційно-стилістичному аналізі розмовних неологізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Жайворонок, В. В. (Ред.) (2012). *Словник української мови*. ВЦ “Просвіта”.

Кирилюк, О. Л. (2023). *Дискурс інформаційної війни: лінгвокогнітивний та психолінгвістичний аспекти* [Автореф. дис. д-ра філол. наук]. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

Селіванова, О. (2006). *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Довкілля-К.

Словник української мови: в 20 т. (2010–). Наукова думка. <https://sum20ua.com/>

Тараненко, О. О. (2002). Колоквізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.). *Мовознавство*, 4–5, 33–39.

Тараненко, О. (2005). Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух. *Мовознавство*, 1, 3–25.

REFERENCES

Dictionary of the Ukrainian language: in 20 vols. (2010–). Naukova dumka [in Ukrainian]. <https://sum20ua.com/>

Kyryliuk, O. L. (2023). *Discourse of information war: linguistic-cognitive and psycholinguistic aspects* [Abstract of the thesis of the Doctor of Philol]. Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University [in Ukrainian].

Selivanova, O. (2006). *Modern linguistics: a terminological encyclopedia*. Dovkillia-K [in Ukrainian].

Taranenko, O. O. (2002). Colloquization, substandardization, and vulgarization as characteristic phenomena of the stylistics of the modern Ukrainian language (since the end of the 1980s). *Movoznavstvo [Linguistics]*, 4–5, 33–39 [in Ukrainian].

Taranenko, O. O. (2005). The principle of androcentrism in the language coordinate system and the modern gender movement. *Movoznavstvo [Linguistics]*, 1, 3–25 [in Ukrainian].

Zhaivoronok, V. V. (Ed.) (2012). *Dictionary of the Ukrainian language*. VTs “Prosvita” [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 8.04.24

Прорецензовано / Revised: 10.05.24

Схвалено до друку / Accepted: 15.05.24

Oleksandr STYSHOV, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0000-0001-6192-255X

e-mail: o.styshov@kubg.edu.ua

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine

COLLOQUIAL NEOLOGISMS IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Background. The article is devoted to the analysis of new colloquial words that arose and function in the Ukrainian language of the 21st century. The Ukrainian language is currently characterized by significant dynamics at all its levels, and especially at the lexical-semantic level. Undoubtedly, extralingual and intralingual factors that are in constant interaction and complement each other contribute to this. A characteristic feature of the mentioned period is that colloquial neologisms became one of the important sources of replenishment of the lexical-semantic layer of the Ukrainian language. Their emergence was caused by democratization and liberalization in Ukrainian society during the analyzed period, which significantly affected the language, in particular, expanded the boundaries of its functioning. The material for this studio was primarily new colloquial words, passported from oral conversation, mass media and Internet discourses during the years 2000–2024, as well as partially older colloquialisms that were not recorded in Ukrainian normative lexicographic works.

Methods. The article uses both general scientific methods – analysis, synthesis, deduction, induction, as well as special linguistic methods – descriptive, observational, continuous sampling, comparative, and others.

Results. The main sources of the origin of new colloquial words are identified and considered. The main sources of the named units is the actual live colloquial speech, in which neologisms always arise. Also, former social dialecticisms (jargonisms and argotisms), colloquial or colloquial borrowings, individual author's novelties derived from popular colloquialism act as sources of replenishment of new lexemes. It has been proven that the most actively replenishing the new colloquial lexicon are such types of jargonisms as: military, sociolectisms from the field of informatics and computerization, from automotive jargon, from youth sociolects. The thematic groups of colloquial neologisms have been identified and analyzed. The largest of them are the names of persons. The dominance of this group is due to the powerful effect of the anthropocentric tendency in the Ukrainian language of the 21st century. It is worth

emphasizing that it was during the analyzed period that the creation of various feminatives among the nomen to denote persons became extremely active (one can even call this phenomenon a “feminative boom”). It is proven that a significant part of them are new colloquial units. For the most part, they are the names of professions, a certain type of occupation, activity, social status, etc. and are formed with the help of productive suffixes -k(a), -in(ya), -its(ya), -es(a). A number of thematic groups were also identified: the military sphere, medicine and health care, units for marking realities and concepts in the field of education and science, household nominations, names of actions and processes, nominations of various signs and qualities. A considerable array of new colloquial non-codified words (more than 200 units) was introduced into scientific circulation.

Conclusions. Colloquial neologisms significantly supplement the lexical-semantic system of the Ukrainian language of the 21st century, especially enriching its emotional-expressive, figurative, characterizing means. It has been found that the main sources of colloquial neologisms are actual spoken speech, former social dialecticisms (jargonisms and argotisms), colloquial or colloquial borrowings, individual author's words created for popular colloquialism. The main thematic groups of studied units are highlighted – names of persons, the military sphere, medicine and health care, units for marking realities and concepts in the field of education and science, everyday nominations, names of actions and processes, nominations of various signs and qualities.

Key words: language, semantics, new colloquial words, neologism, source, thematic groups, trend, communication, discourse.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; у рішенні про публікацію результатів.